

*Model age-grade i jego związek ze strukturą panteonu Indoeuropejskiego
– ze szczególnym uwzględnieniem źródeł słowiańskich*

(streszczenie)

Jakub Zielina

Głównym zagadnieniem pracy, jest badanie struktur mitycznych u ludów indoeuropejskich. Wychodzimy od hipotezy zakładającej, że społeczność praindoeuropejska zorganizowana była w ramach struktury płciowej i klasowo-wiekowej. Zestawiamy wyniki dotychczasowych badań w tym aspekcie, a rekonstruowany model zestawiamy z danymi na temat społecznej organizacji Masajów. W pracy wielokrotnie przywołujemy model masajski, wykazując jego ścisłe podobieństwa do rekonstruowanego modelu indoeuropejskiego.

Wykazujemy, że struktury najważniejszych panteonów indoeuropejskich pozwalają objaśnić się w odniesieniu do modelu *age-grade*. Analizujemy trójdzielny model indoeuropejski, odkryty przez G. Dumézila, dotyczący archaicznej indoeuropejskiej organizacji społeczno-religijnej, pod kątem ewentualnych związków z hipotetycznym modelem wiekowym. Posiłkując się modelem masajskim wykazujemy, że w istocie tzw. funkcja III (wytwórców) związana jest z dziecięcym etapem wiekowym, funkcja II (militarna) z młodzieńczym, funkcja Ia (władza w aspekcie mitraicznym) z dorosłym zaś funkcja Ib (władza w aspekcie warunicznym) ze starcami. Fakt iż przeważnie układy badane przez Dumézila są trójdzielne, tłumaczymy tym, że w analizowanych przez niego układach pomijany jest jeden etap wiekowy – w triadzie typu pierwszego etap starczy, w triadzie typu drugiego dziecięcy.

Oddzielnie analizujemy materiały słowiańskie, starając się rzucić nowe światło na dotychczasowe skąpe dane w tej materii. Przypuszczamy, że część źródeł staroruskich oraz staropolskich może zostać zestawiona z modelem klasowo-wiekowym. Szczególnie istotne mogą okazać się wnioski dotyczące boga Welesa, którego zaliczamy do bóstw związanych ze starością, co pozwala wyjaśnić zarówno jego funkcje związane z podziałem bogactw (typ mniejszego bóstwa mitraicznego), jak i władzę w aspekcie magicznym i religijnym.

Analizujemy poszczególne hipotetyczne etapy wiekowe oraz bogów im patronujących, zestawiając je z modelem masajskim. Zestawiamy grupę chłopięcą u Masajów z indoeuropejskimi bóstwami typu bliźniaczego (Aświnowie, Dioskurowie). Postaci tego typu z jednej strony związane są z dobrostanem, z drugiej zaś występują u nich elementy militarne (szczególnie u Dioskurów). Postaci bliźniacze w indoeuropejskich tradycjach przeważnie związane są z młodością, przedstawiane są jako chłopcy lub młodzieńcy, których na podstawie tych poszlak możemy przyporządkować do wieku przed inicjacją tj. przed 16 r. ż.. Dochodzimy do wniosku, że z kategorią dziecięcą związani mogli być słowiańscy bogowie Lel i Polel oraz Sim i Rgieł.

Najbardziej rozbudowana analiza dotyczy postaci wojownika. Wskazujemy, że takie elementy jak szal bitewny, strój zwierzęcy, długie włosy, symboliczna bezpłciowość młodych wojowników wykazują na ścisłe podobieństwa pomiędzy indoeuropejskimi organizacjami **kóryos* a masajskimi bractwami moranów. Szczególną uwagę poświęcamy mitowi pierwszego człowieka (**Yemos*). Wysuwamy hipotezę, zgodnie z którą z postacią przodka typu **Yemos* identyfikował się wybrany demokratycznie wódz grupy młodzieńczej. Wskazujemy, że materiał słowiański obfituje w postaci, które możemy odnieść do indoeuropejskiego mitu pierwszej pary (Marzanna, Jaryło), które zarazem wydają się wykazywać cechy hermafrodytne oraz związane są z etapem młodości i śmiercią.

Analizujemy związek charakterystyki bóstw w typie Mity (Mitra, Sawitar, Tȳr) oraz cech przypisywanych masajskiemu dorosłemu mężczyźnie. Potencjalny związek z tą kategorią wykazują słowiańscy bogowie Swaróg, Rod, Świętówit oraz Perun.

Analizujemy również bóstwa starszyny. Masajska paralela obejmuje nie tylko starców jako kategorii wiekowej, ale również instytucji laibona, czyli specjalisty posiadającego prerogatywy typowe dla starca. Tego typu cechy – władcy, szczególnie w aspekcie magicznym, religijnym i militarnym, wykazują indoeuropejskie bóstwa Odyn i Waruna. Wskazujemy, że bóstwa te również wykazują związek z etapem starości. Znajdujemy również odstępstwa od zakładanego modelu, zaprzeczające związkowi kategorii warunicznej z wiekiem starczym (np. Lugh), co możemy tłumaczyć wykształceniem się u niektórych indoeuropejczyków specjalizacji organizacji analogicznej do laibonów. Z kategorią starczą prawdopodobnie związane były słowiańskie bóstwa Wołos i Trygław. Możemy również zaliczyć do postaci tego typu Strzyboga, jakkolwiek posiadamy na jego temat zbyt skąpe informacje.

Ponieważ omawiany model obejmuje również kategorie płci, omawiamy również indoeuropejskie postaci kobiece. Typowe dla Masajów wczesne wejście w dorosłość z pominięciem etapu młodzieńczego przez kobiety, znajduje odniesienie w materiałach dotyczących Greków i Rzymian, gdzie dziewczynki wchodziły w dorosłość bezpośrednio po zakończeniu dzieciństwa. Jednak liczne poszlaki wskazują na to, że przynajmniej część indoeuropejskich młodych kobiet przechodziła przez etap pośredni pomiędzy dzieciństwem a dorosłością, a nawet przynależała do bractw wojowniczych. Materiał słowiański wskazuje na obecność bogiń lub personifikacji obejmujących wiek przejściowy oraz wczesny wiek dorosły. Zauważamy, że większość teonimów słowiańskich bogiń odnotowanych została w kontekście rytuałów inicjacyjnych.

Zwracamy również uwagę na podobieństwa pomiędzy afrykańskimi obrzędami inicjacyjnymi a schematami zawartymi w mitach indoeuropejskich. Podobieństwo między rytuałami tego typu, ma charakter niemal uniwersalny, zatem nie możemy mówić o dowodzie w ścisłym sensie - na uwagę zasługuje jednak obecność ognia w masajskich rytuałach inicjacyjnych. Wydaje się on również ściśle związany być z indoeuropejskimi mitami o charakterze inicjacyjnym. Sądzymy, że zarówno u Masajów jak i Praindoeuropejczyków młody „król” **kóryos* - w ramach poświęcenia za grupę - włożyć musiał rękę do ognia. Istnieją również poszlaki, że towarzysze uśmiercali młodzieńca na wzór mitologemu uśmiercanego praczłowieka **Yemosa*. Prawdopodobnie dokonywano podczas tego rytuału również ofiary zastępczej – niszczenia obrzędowego jaja, drzewa lub zabicia zwierzęcia. Materiały indoeuropejskie wskazują, że takim zwierzęciem mógł być pies, wilk, wąż lub niedźwiedź.

Przeglądamy się ponadto indoeuropejskim świętom o charakterze rytualnym starając się wskazać elementy wspólne. Dochodzimy do wniosku, że na pierwszy plan wydaje się wysuwać fundamentalna rola ognia. Wskazujemy na liczne elementy właściwe zarówno dla rytuałów masajskich jak i indoeuropejskich, takie jak nagość uczestników, przejście przez ogień, okazywanie odporności na ból i strach, rytualna kąpiel i Inn.. Jakkolwiek - w tym przypadku również możemy mówić o schematach występujących uniwersalnie. Na specjalną uwagę zasługuje motyw ekstatycznego tańca wokół słupa lub drzewa umieszczonego po środku ognia. Wskazujemy, że motyw niszczenia owego drzewa znajduje odniesienia w mitologii indoeuropejskiej.

W ostatnim rozdziale analizujemy dwa słowiańskie typy baśniowe - AaTh301 oraz AaTh302. Wskazujemy, że motyw wygnania bohatera z domu w wieku 15 lat i zamieszkania w lesie wraz z „braćmi” można interpretować jako echo uczestnictwa w męskiej bandzie wojowników. Na taką interpretację wskazuje cały szereg elementów, takich jak np. uczestnictwo w leśnej uczcie, typowe dla tego rodzaju organizacji. Wskazujemy ponadto na motywy o charakterze inicjacyjnym i

kosmologicznym, znajdujące odniesienie w indoeuropejskich tradycjach - umieszczenie młodzieńca przez dwóch braci w studni, rozpołowienie drzewa, rozbicie jaja, włożenie ręki do paszczy ognistego zwierzęcia. Zwykle epilogiem baśni jest małżeństwo, które utożsamić należy z wejście w etap dorosłego mężczyzny.

Antoni Szyjał